

בעניין

המאגר הישראלי לביטוחי רכב "הפול"
ע"י ב"כ עו"ד עוזי לוי
מרח' שלומציון המלכה 18, ירושלים, 9414614
טל: 02-6240445 ; פקס 02-6233101

המערער ב-ע"א 3751/17
המשיב ב-ע"א 4268/17

נ ג ד

פלוגי
ע"י ב"כ עו"ד גיורא רואי
מרח' הלל 5, ירושלים, 9458105
טל: 02-6244188 ; פקס 02-6244166

המשיב ב-ע"א 3751/17
המערער ב-ע"א 4268/17

ובעניין

עמותת אופק חזרה לחיים
ע"י ב"כ עו"ד אסף פוזנר
מרח' הרטום 8, ירושלים, 9777508
טל: 02-6215555 ; פקס 02-6254555

מבקשת להצטרף

היועץ המשפטי לממשלה
באמצעות המחלקה האזרחית בפרקליטות המדינה
מרח' קרית מדע 5, הר חוצבים, ירושלים, 9777605
טל: 02-6362005 ; פקס 02-6362050

המתייצב להליך

עמדת היועץ המשפטי לממשלה ובקשה להארכת מועד להגשת עמדה נוספת

בהתאם להחלטתו של כב' השופט עמית מיום 29.11.2017, ולארכות שאושרו ביום 29.1.2018, מוגשת בזה עמדתו של היועץ המשפטי לממשלה בסוגיית שיעור ההיוון בתביעות לפיצוי נזקי גוף. הודעת היועץ המשפטי לממשלה בדבר התייצבותו להליך מצורפת כנספח א'.

כבר בפתחי הדברים יצוין, כי בבחינת מכלול נסיבות העניין, לאור השיקולים הרחבים שיש להביא בחשבון במסגרת קביעת שיעור ריבית ההיוון בפיצוי נזיקי, וביניהם שיקולים כלכליים, חברתיים, ושיקולים של מדיניות משפטית וציבורית, ואף של תקציב המדינה; ולנוכח העובדה שהשיקולים שנשקלו במסגרת הפחתת ריבית ההיוון של המל"ל כפי שיתואר להלן, אינם בהכרח אותם שיקולים, או מלוא השיקולים, שנכון וראוי לשקול לצורך קביעת שיעור

הריבית בפיצוי נזיקי; הוחלט על הקמת ועדה בין-משרדית לבחינת סוגיית ריבית ההיוון בפיצוי הנזיקי על כל השלכותיה, אשר תגיש מסקנותיה בתוך שלושה חודשים, תוך בחינת האופן שבו תעוגן ההסדרה עליה יומלץ.

משכך, יבקש היועץ המשפטי לממשלה, בכל הכבוד הראוי, כי בית משפט נכבד זה ימתין עם מתן פסק דינו בסוגייה העקרונית עד לאחר הגשת מסקנות הוועדה והגשת עמדה מעודכנת על ידי היועץ המשפטי לממשלה בהמשך לכך.

לאחר זאת, יבקש היועץ המשפטי לממשלה לפרוש את עמדתו כמתואר להלן ובכלל זה, כי בתיק שבנדון, אשר פסק הדין בו ניתן לפני עדכון ריבית ההיוון במל"ל, כמפורט להלן, אין להחיל שינוי בריבית ההיוון הנזיקית.

עיקרי העמדה

1. הפיצוי בתביעה בגין נזקי גוף נועד להשבת המצב לקדמותו, כך שהניזוק יפוצה במלוא הנזק שנגרם לו באירוע המזיק, מבחינה כלכלית, לא פחות ואף לא יותר.
2. הפיצוי ניתן בנקודת זמן אחת ולא בתשלום עתי, אף שהצרכים של הניזוק הינם, מטבעם, ברובם, צרכים עתיים. לפיכך, יש צורך להתאים את ערכו של התשלום, המקדים את זמנו, לערכו בעתיד, באמצעות היוון. הסכום המהווה הוא ערכו דהיום של סכום הקרן המגיע בעתיד. ההיוון מגלם את האפשרות להשקיע את הכספים ולקבל בעבור ההשקעה תשואה. ככל ששיעור ההיוון גבוה יותר, כך סכום התשלום הוא נמוך יותר.
3. המוסד לביטוח לאומי (לעיל ולהלן: "המל"ל") מבצע במקרים מסוימים היוון בפועל של חלק בלבד מהתגמולים שהוא משלם לנפגעי עבודה. בנוסף, המל"ל מבצע חישוב מהווה של התגמולים שהוא משלם לנכים לצורך תביעות שיבוב. שיעור ריבית ההיוון של המל"ל נקבע בחקיקת משנה, בהתאם להסמכה בחוק.
4. בתביעות לפיצוי נזקי גוף, יש לנכות מן הפיצוי המגיע לניזוק את הקצבאות שהוא מקבל מן המל"ל בגין נזקו, ככל שהוא זכאי לכאלה, ולצורך כך יש להוון. כך, בתביעות לפיצוי נזקי גוף עשוי להתבצע היוון פעמיים - של הפיצוי ושל הניכוי. נזכיר בהקשר זה את המשולש הידוע של מערכת היחסים בין הניזוק, המזיק, ומיטיב הנזק, והחשיבות בשמירה על שוויון ואחידות בין צלעות המשולש.
5. קביעת שיעור ריבית ההיוון היא סוגיה מורכבת המעוררת שאלות מהיבטים שונים, הן כלכליים, הן חברתיים והן היבטים שבמדיניות משפטית וציבורית. בהיעדר קביעה של המחוקק בעניין, לא היה מנוס במהלך השנים מקביעה פסיקתית של ריבית ההיוון. כיום, שיעור ההיוון של הפיצוי הנזיקי לעתיד עומד על 3%, בהתאם להלכות ותיקות של בית המשפט העליון בעניין, אשר קבעו, כי שיעור ההיוון נקבע על יסוד הערכה כלכלית בדבר יכולתו של הנפגע להשקיע את כספי הפיצוי, וזאת בהשקעה בטוחה המניבה ריבית מסויימת, והשומרת על נזילות. הפסיקה קבעה עוד שרציונלים אלה אינם בהכרח זהים לרציונלים שבבסיס קביעת ריבית ההיוון של המל"ל. עם זאת קבעה כי יש לשמור שלא יהיה הפרש, ולמצער לא הפרש ניכר, בין ריבית ההיוון של המל"ל לבין ריבית ההיוון בפיצוי הנזיקי.

6. שיעור ריבית ההיוון של המל"ל עמד **באופן אפקטיבי** על 3% מאז שנת 1974 : תחילה עמד על 5.5% תוך ניכוי 2.5% בגין הפער שבין מנגנון ההצמדה לשכר הממוצע במשק לבין ההצמדה למדד, ובשנת 2006 הועמד על 3% ללא ניכויים ; על כך יפורט בהמשך. שיעור זה הורד ביום 1.10.2017, מ-3% ל-2%, בעקבות להמלצה של ועדה ציבורית בעניין, אשר קבעה מנגנון עדכון ארבע-שנתי, המתבסס רק על ממוצע תשואות של אג"ח ממשלתיות לתקופות של 8-12 שנים, שנחשבות לנכס הבטוח ביותר במדינה נתונה לשנת ניסוח, מתוך הערכה שהדבר עולה בקנה אחד עם העיקרון של התשואה המתקבלת מהשקעה נזילה ובעלת סיכון נמוך. בנוסף, המנגנון שנקבע מונע ריבית שלילית ומגביל את תנודתיות הריבית לנקודת אחוז אחת בין עדכון לעדכון.
7. במסגרת קביעת הפיצוי הנזיקי, שיעור ריבית ההיוון מהווה אך גורם ספקולטיבי אחד בתוך רכיבים רבים. מטעמים של אחידות, ודאות, יציבות, ויעילות הדיון, סבור היועץ המשפטי לממשלה, כי נכון לקבוע שיעור ריבית היוון אחיד בתביעות לפיצוי נזקי גוף, ממנו ראוי לאפשר לסטות רק במקרים מיוחדים ונדירים ומטעמים מיוחדים שיפורטו, ואין מקום להוכיח שיעור הריבית המתאים בכל מקרה ומקרה.
8. אף שיש הסכמה רחבה, כי שיעור ריבית ההיוון בפיצוי הנזקי אמור לשקף את היכולת להשקיע את כספי הפיצוי באופן נזיל ובטוח, לעת הזו נראה כי אין הסכמה בין כלכלנים איזה סוג של השקעה (וכפועל יוצא, איזה שיעור ריבית) עונה על הגדרות אלו. בין היתר, השוני בין המאפיינים של הניזוקים, אם מבחינת הגיל, אם מבחינת סוג הפגיעה וחומרת הנכות, אם מבחינת טווח הזמן לגביו יש לבצע את ההיוון, ועוד, משליך על רמת הנזילות ורמת הביטחון הנדרשות מההשקעה האמורה.
9. לנוכח העובדה, כי ניתנו בעת האחרונה חוות דעת כלכליות שונות המצביעות על כך ששיעורי ריבית הן של 3% (כפי השיעור הקודם הן במל"ל והן בפיצוי הנזיקי) והן של 2% (כפי השיעור החדש במל"ל) הינם בגדר הסביר, החליט המשנה ליועץ המשפטי לממשלה, כי בשלב המידי יש ליתן משקל מכריע ליתרון שבשמירת הזהות, כפי שהייתה באופן אפקטיבי זה עשרות שנים, בין שיעור ריבית ההיוון של המל"ל לבין זה שבפיצוי הנזיקי. משכך, הונחו באי כוח היועץ המשפטי לממשלה **בשלב ראשון** להתייחס לשיעור ריבית ההיוון הנזיקי בתביעות לפיצוי נזקי גוף בהן המדינה צד, כ-2%, החל מיום 1.10.2017, בכפוף לכך שריבית ההיוון של הפיצוי תהיה זהה לריבית ההיוון של הניכוי ושיעור ההיוון יהיה אחד לכל הנתבעים בתיק. עמדה זו לא חלה על הליכים בהם ניתן פסק דין עובר ליום 1.10.2017 (כבהליך מושא הערעורים שבכותרת), בהם אין מקום לשנות מהשיעור של 3%.
10. כאמור, במכלול נסיבות העניין, ונוכח הקמת הוועדה הבין-משרדית, יבקש היועץ המשפטי לממשלה בכל הכבוד הראוי, כי בית משפט נכבד זה ימתין עם מתן פסק דינו בסוגייה העקרונית עד לאחר הגשת מסקנות הוועדה ועדכון העמדה על ידי היועץ המשפטי לממשלה.

רקע להליך דנן

11. בהליך דנן נדונים שני ערעורים על פסק דינו של בית המשפט המחוזי בירושלים (כב' השופט א' דראל) מיום 28.3.2017, ב-ת.א. 53143-09-12, שעניינו תביעה לפיצוי בגין נזקי גוף. בין הטענות שהועלו מטעם התובע, שהוא המערער ב-ע"א 4268/17 והמשיב ב-ע"א 3751/17 (להלן: "**התובע**"), הייתה הטענה, כי יש להפחית את שיעור ריבית ההיוון של הפיצויים עד ל-1%. זאת בין היתר לנוכח פרסומן ביום 9.6.2016 של תקנות שמהותן, לענייננו, הפחתת ריבית ההיוון אשר משמשת את המל"ל להיוון קצבאותיו מ-3% ל-2%, תוך קביעת מנגנון עדכון ארבע-שנתי הנסמך על תשואות ממוצעות של אגרות חוב ממשלתיות. בנוסף, הטענה נתמכה בחוות דעת כלכלית של מר חיים בן דור. על ריבית ההיוון של המל"ל ושינויה ועל ההשלכות נרחיב להלן, אך יציין היועץ המשפטי לממשלה כבר עתה, כי במועד העלאת הטענה, ואף במועד מתן פסק הדין בעניין, טרם נכנסה לתוקף הפחתת ריבית ההיוון של המל"ל.

12. היועץ המשפטי לממשלה יציין, כי לתיק זה קדמה פסיקה קודמת של כב' השופט דראל, ב-ת.א. 29349-12-12 **ר' ר' נ' שירותי בריאות כללית** (פורסם בנבו, 17.8.2016), שם דחה את הטענה, כי יש לשנות את ריבית ההיוון הנזיקי אך בהתבסס על שינוי ריבית ההיוון של המל"ל, וזאת הן משום שהלכות של בית משפט נכבד זה בעניין ההיוון לא חייבו אחידות בין ריבית ההיוון של המל"ל לבין זו של הפיצוי הנזיקי, אלא שלא יהא "הפרש ניכר"; הן משום שתקנות ההיוון יוצרות איזון בין מרכיביהן ועולה השאלה האם אימוץ מרכיב אחד שלהן לתוך מנגנון פסיקת הפיצויים הוא נכון; הן משום שיש לבחון את השאלה האם נכון לשנות רכיב אחד של קביעת הנזק מבלי לבחון את הזיקה בינו לבין רכיבים אחרים (למשל האם אין מקום לפנות לשכר חציוני ולא לשכר ממוצע כנהוג, מהלך שהשלכותיו הן לכיוון ההפוך). לצד האמור העיר כב' השופט דראל, כי אין ספק כי נדרשת בחינה מחודשת של אחוז הריבית להיוון הפיצויים, באופן שיביא לכך שהריבית לפיה יחושב ההיוון תתאם למטרתה ותקבע בהתאם להלכות שניתנו בעבר.

13. בענייננו, הנתבעת, שהיא המערערת ב-ע"א 3751/17 והמשיבה ב-ע"א 4268/17 (להלן: "**הפול**"), טענה שאין מקום לשנות את ריבית ההיוון שנקבעה בפסיקתו ארוכת השנים של בית משפט נכבד זה. הפול נסמכה בין היתר על חוות דעת כלכלית של פרופ' אמיר ברנע.

14. שתי חוות הדעת (הן של מר בן דור והן של פרופ' ברנע) הפנו למסקנותיה של ועדה ציבורית בראשותו של כב' הנשיא בדימוס של בית המשפט המחוזי בתל אביב, אליהו וינוגרד ז"ל (להלן: "**ועדת וינוגרד**"), אשר אימוצן הביא להפחתת ריבית ההיוון של המל"ל כאמור לעיל.

15. בית המשפט המחוזי הנכבד קבע, כי התובע לא עמד בנטל המוטל עליו להראות, כי יש לשנות את שיעור ריבית ההיוון בתביעתו לפיצוי נזקי גוף, משורה של נימוקים, אשר יובאו להלן בתמצית רבה:

א. אין ללמוד מהפחתת ריבית ההיוון של המל"ל כשלעצמה על ההכרח בהפחתת שיעור ריבית ההיוון;

- ב. לא נקבע בפסיקה, כי יש זיקה ישירה בין שינוי ריבית ההיוון של המל"ל לבין שינוי אחוז ריבית ההיוון לפיצוי הנזיקי, אלא שהיעד הוא למנוע "הפרש ניכר" בין שני השיעורים;
- ג. הפחתת אחוז הריבית שנעשתה בפסיקת בית משפט נכבד זה בשנת 1979 מ-5% ל-3% לא נשענה בהכרח על הרצון ליצור אחידות בין אחוז הריבית לצורך היוון הפיצוי לבין אחוז הריבית לצורך היוון הניכוי, אלא ללא קשר לכך, על יסוד הערכה כלכלית שנערכה בידי מומחים;
- ד. מכל מקום, מועד כניסתו לתוקף של התיקון שהפחית את ריבית ההיוון של המל"ל, שהיה אמור לחול ביום 1.10.2016, נדחה והועמד על 1.10.2017, כך שבעת כתיבת פסק הדין טרם חל שינוי בריבית המל"ל;
- ה. מסקנות ועדת וינוגרד חלות על מערכת היחסים שנדונה בתקנות ההיוון, בין המל"ל למזיקים, כאשר שיקולים אלה אינם בהכרח השיקולים הנוגעים למערכת היחסים מזיק-נפגע, ומכל מקום כל שהוגש לבית המשפט המחוזי היה מסקנות האוחזות עמוד אחד ולא הונחו ראיות המסבירות את דרך עבודת הוועדה, מי הופיע לפניו ואיזו תשתית הונחה, לרבות האם ומי המומחים שהופיעו לפניו ומה חוות דעתם;
- ו. אף מבלי להידרש לחוות הדעת מטעם הפול, חוות הדעת מטעם התובע אינה מספיקה לצורך עמידה בנטל, באשר אפיק ההשקעה היחיד שבחנה הוא אג"ח ממשלתיות, מבלי שניתן בה מידע על אפיקי השקעה אחרים ומבלי שנערכה בדיקה אמיתית של חלופות זמינות אחרות שייתנו מענה נכון יותר לרצון לשמור על סיכון נמוך ולאפשר את הזמינות הנדרשת של הכספים מבלי לבחור באפשרות אחת ויחידה שאין בה סיכון כלל והיא נזילה באופן מלא. נקודת המוצא של חוות הדעת אינה בהכרח נכונה ואינה עולה בקנה אחד עם ההנחיות שנקבעו בפסיקת בית משפט נכבד זה.
16. הן התובע והן הפול הגישו ערעורים לבית משפט נכבד זה על פסק הדין המחוזי. ערעור התובע (ע"א 4268/17) נסב על גובה הסכומים שנפסקו לו ברכיבים שונים, ובין היתר על הקביעה, כי יש להותיר את ריבית ההיוון בעניינו על 3%. ערעור הפול (ע"א 3751/17) נסב אף הוא על גובה הסכומים שנפסקו לתובע ברכיבים שונים, ולעניין שיעור ריבית ההיוון, תמך בקביעות בית המשפט המחוזי. הדיון בערעורים אוחד ונקבע דיון מקדמי לפני כב' השופט עמית ליום 28.11.2017, וכן ניתן צו סיכומים.
17. ביום 1.11.2017, לאחר הגשת סיכומי התובע בערעורו ובטרם הוגשו סיכומי הפול, הוגשה בקשה לבית משפט נכבד זה מטעמה של עמותת אופק חזרה לחיים (להלן: "העמותה"), להצטרף להליך כ"ידיד בית המשפט" בסוגיית ריבית ההיוון. לאור הבקשה הורה כב' השופט עמית באותו יום על ביטול הדיון המקדמי ועל קביעת הדיון בתיק לפני הרכב, בסדר הרגיל, כאשר בקשת ההצטרפות תידון במהלך הדיון שייקבע. בהמשך, ביום 29.11.2017, קבע כב' השופט עמית, כי לנושא המועלה על ידי העמותה השלכות רוחב החורגות מעניינם הפרטני של הערעורים המאוחדים וביקש את עמדת היועץ המשפטי לממשלה בסוגיית שיעור ריבית ההיוון בתביעות נזקי גוף, אשר תוגש עד ליום 15.1.2017 (שגיאת הקולמוס במקור), תוך מתן אפשרות לצדדים להגיב על עמדה זו. ההחלטה מיום 29.11.2017, הומצאה לפרקליטות רק ביום 14.12.2017 וקבלת החומר מהצדדים ארך מספר שבועות, למרות פניות בטלפון ובכתב (למעט מבא כוח העמותה, אשר נענו והעבירו חומרים תוך ימים ספורים). משכך נתבקשה, וניתנה, ארכה להגשת עמדה זו, עד ליום 29.1.2018.

18. להשלמת התמונה יציין היועץ המשפטי לממשלה, כי ביום 11.12.2016 (דהיינו, חודשים טרם מתן פסק הדין מושא הערעורים דנן) הוגשה עתירה לבית משפט נכבד זה בשבתו כבג"ץ (בג"ץ 9609/16 **הפול נ' הממונה על שוק ההון, ביטוח וחסיכון במשרד האוצר**; להלן: "**העתירה**"), העוסקת בדרישות הפול להעלאת תעריפי ביטוח החובה של אופנועים ב-19.6% וזאת, בין היתר בטענה, כי הקטנת ריבית ההיוון מ-3% ל-2% בעקבות יישום המלצות ועדת וינוגרד עשויה להגדיל את עלות הסיכון לאופנועים ב-19.6%. לא יורחבו הטיעונים בהליכים אלו ויצוין רק, כי שני הצדדים לעתירה יצאו מנקודת הנחה, לצורך הדיון בעתירה, כי אף ריבית ההיוון הרלוונטית לפיצוי נפגעי תאונות דרכים בהם עוסקת העתירה, תעמוד על 2%, כריבית ההיוון של המל"ל.
19. טרם הגשת בקשת העמותה להצטרף כ"ידיד בית המשפט" בהליכים דנן, ביקש בא כוח העמותה לעיין בתיק העתירה, בקשה אשר נתקבלה בהחלטה כב' הרשמת מיום 16.10.2017, לאחר שהמשיבה בעתירה הותירה העניין לשיקול דעת, והפול - העותרת - התנגדה.
20. עוד להשלמת התמונה יציין היועץ המשפטי לממשלה, כי במסגרת התייעצויות לאחר פרסום התיקון לתקנות ההיוון, החליט המשנה ליועץ המשפטי לממשלה (עניינים אזרחיים), כי לעת הזו יש ליתן משקל ליתרון שבשמירת הזהות בין שיעור ההיוון המשמש את המל"ל ובין שיעור ההיוון של הפיצוי הנזיקי, כפי שהיה נהוג בפועל בעשרות השנים האחרונות, וזאת בהיעדר נסיבות חריגות ומיוחדות, בהתאם לרציונלים שעמד עליהם בית משפט נכבד זה. לפיכך, למן מועד הכניסה לתוקף של התיקון לתקנות ההיוון (1.10.2017), יש להתייחס לשיעור ריבית ההיוון גם בפיצוי הנזיקי כ-2%. הבסיס להחלטה זו לא היה הערכה כלכלית לפיה שיעור היוון של 3% אינו בגדר הסביר בעת זו אלא ההכרה ביתרון הגלום, לעת הזו, כפי שהיה נהוג עד כה ובהיעדר מסקנה אחרת, בשמירת הזהות בין שיעור ההיוון של המל"ל ובין שיעור ההיוון בנזיקין, כמוסבר לעיל. בהתאם לכך, הוצאה מפרקליטות המדינה הנחיה לבאי כוח היועץ המשפטי לממשלה, המייצגים את המדינה בתביעות לפיצוי נזקי גוף בהם המדינה צד, לצורך יישום ההחלטה לעת הזו ועד לשינוי נסיבות רלוונטי. ההנחיה כללה הודעה מעדכנת אחידה (בהתאמה כמובן לנסיבות כל תיק) על פיה מיום 1.10.2017, יש להתייחס לשיעור ריבית ההיוון כ-2%, אך אין לפתוח הליכים בהם ניתן פסק דין עובר ליום 1.10.2017 (כדוגמת פסק הדין מושא ההליך דנן). בנוסף לכך, עמדה זו כפופה לכך שניכוי המל"ל בתיק, ככל שקיימים, יחושבו אף הם לפי 2%, ולכך ששיעור ההיוון יהיה אחד לכלל הנתבעים. הודעות כאלה הוגשו בינתיים לערכאות שונות ברחבי הארץ. הודעה מעדכנת זו נועדה כאמצעי ביניים, לשם ההגינות והשוויון, עד לבחינה מעמיקה ויסודית של הדברים. לנוחותו של בית משפט נכבד זה, מצורפת בזה כנספח ב' דוגמא של הודעה מעדכנת שהוגשה על ידי באי כוח היועץ המשפטי לממשלה, תוך השחרת הפרטים המזהים.
21. כן יציין היועץ המשפטי לממשלה, כי העמותה הגישה בקשה דומה להצטרף כ"ידיד בית המשפט" גם בהליך התלוי ועומד לפני בית המשפט המחוזי בירושלים (כב' השופט דראל) ב-ת.א. 56872-11-13 **פלוני נ' משרד הבריאות ואח'**, שם העלה התובע אך לאחרונה - לאחר שהמדינה הגישה באותו הליך הודעה מעדכנת כאמור

לעיל - את סוגיית שיעור ריבית ההיוון. העמותה ביקשה שם גם לצרף חוות דעת כלכלית של ד"ר עדית סולברג, אשר לא עמדה לפני בית המשפט המחוזי בתיק מושא הערעורים דנן, ואשר הוגשה לבית משפט נכבד זה במסגרת בקשת העמותה להצטרף לערעורים דנן. בהחלטה מיום 24.12.2017 דחה כב' השופט דראל את בקשת העמותה להצטרף להליך בקבעו, כי אין מקום לצירוף המבוקש שעה שאינו מיועד בהכרח לצורך התיק הנוכחי שלפניו אלא לקידום הכרעה רחבה שעתידה להידון לפני בית משפט נכבד זה בתוך זמן קצר (מן הסתם הכוונה להליכים דנן) וציין, כי ממילא אינו סבור, כי ניתן ל"ייצר" במסגרת התיק שלפניו ראיות שלא הוגשו בתיק אחר.

הפיצוי בתביעות נזקי גוף - כללי: מטרות, רכיבים והצורך בהיוון

22. הפיצוי בתביעה בגין נזקי גוף נועד, כידוע, להעמדת הניזוק במקום שבו היה לולא האירוע המזיק, ככל שניתן, ומבחינה פרקטית דרוש, בין היתר ולו בחלקו, לצורך סיפוק צרכי הניזוק בעתיד :

[illegible][illegible]

ישראל, בפסקה 33, פ"ד מז(1) 802 (1993).

המנוח משה חיון ז"ל ואח"י הסנה בע"מ וערעור שכנגד, פ"ד נא(2) 51, בעמוד 58 מול האות ג (1997)).

25. שיעור ריבית ההיוון משקף, באופן כללי, את שיעור הריבית שצפויה להתקבל מהשקעת סכום כסף בנקודת זמן מסויימת, לתקופה עתידית, ארוכת-טווח, בהשקעה בטוחה תוך שמירה על נזילות. זאת, משום שהניזוק מקבל בפסק הדין סכום כסף חד פעמי אשר לא נועד לשימוש מיידי אלא אמור לספק את צרכיו למשך שנים רבות לעתיד, ועל כן ההנחה היא, כי הסכום יושקע באופן שיניב את מירב התשואה תוך שהוא מאפשר נגישות לכסף בהתאם לצרכים כפי שיארעו מעת לעת, ויחד עם זאת יש לוודא, כי הכסף לא יושם על קרן הצבי כדי להבטיח את סיפוק צרכיו של הניזוק, שנוצרו עקב האירוע המזיק, בעתיד.

26. למען סבר את האוזן נסביר, בהפשטה, כי שיעור ריבית היוון נמוך, המשקף ציפייה לתשואה אפשרית נמוכה יחסית מהשקעת סכום פסק הדין כאמור, מגדיל את סכום הפיצויים שמקבל הניזוק במועד פסק הדין ("הקרן"), ושיעור ריבית גבוה, המשקף ציפייה לתשואה אפשרית גבוהה יותר מהשקעה כאמור, מקטין את סכום הקרן.

9

שתי הריביות על סכום הפיצוי שבו זוכה הניזוק והקשר ביניהן: היוון בריבית נמוכה מגדיל את הסכום, היוון בריבית גבוהה מקטין את הסכום. זאת הן לגבי הסכום הנפסק והן לגבי סכום הניכוי. על כן, היוון תגמולי המל"ל בריבית נמוכה מגדיל את סכום הניכוי ומקטין את סכום הפיצוי הסופי. קיומו של פער בין שתי הריביות יפעל לטובת או לרעת הניזוק, ולרעת או לטובת המזיק, בהתאם ל"כיוון" הפער.

28. להיוון בתביעות לפיצוי נזקי גוף משמעות ברורה לגבי הניזוק הספציפי, כמתואר לעיל, אך השלכותיו של ההיוון מרחיקות לכת הרבה מעבר לעניינו הפרטני של תובע/ניזוק פרטני. להיוון השפעה על המשק כולו, לנוכח מרכזיותו בפעילותן של חברות הביטוח וקופות הפנסיה, על קרנית, שהיא גוף ציבורי, ועל מערכת הבריאות, לרבות קופות החולים ובתי החולים הציבוריים והפרטיים. מעבר לעצם התשלום שמבצעים גופים ציבוריים אלה, שמשנתנה בהתאם לשיעורי ריבית ההיוון, חברות הביטוח וגופי הבריאות הציבוריים מחויבים להפריש ולשמור רוזבות כדי לוודא עמידה בתשלומים והתחייבויות עתידיות. ההפרשה מכבידה מטבע הדברים על קופות הגופים וכן משפיעה על הדוחות השנתיים שלהם. ריבית היוון גבוהה, שמשמעה הקטנת סכום הפיצוי הנזקי החד פעמי לניזוק, תחייב שמירה או הפרשה של רוזבה קטנה יותר; ריבית היוון נמוכה, שמשמעה הגדלת סכום הפיצוי החד פעמי לניזוק, תחייב רוזבה גדולה יותר. מעבר לכך, אף למנגנון קביעת שיעור הריבית יש השפעה על המשק. כך למשל, מנגנון עדכון תדיר מדי יגרום לאי ודאות, ואי ודאות משפיעה על הפרמיות של חברות הביטוח (וככלל גורמת להגדלת), ואלה משפיעות על המשק הישראלי כולו.

29. לאור האמור ברי, כי קביעת שיעור ריבית ההיוון היא סוגיה מורכבת המעוררת שאלות מהיבטים שונים, הן כלכליים, הן חברתיים והן היבטים שבמדיניות משפטית וציבורית. נראה, כי לאור זאת נכון היה, כי מנגנון קביעת שיעור ריבית ההיוון ייקבע על ידי המחוקק. כך נעשה היום למשל באנגליה, ועל כך יורחב בהמשך. כך נעשה לעניין היוון קצבאות המל"ל, כפי שיפורט בפרק הבא, וכך הוצע גם לעניין פיצוי בתביעות לנזקי גוף במסגרת הצעת חוק דיני ממונות תשע"א-2011¹ (להלן: "**הקודקס**") בסעיף 463. עם זאת, כידוע, הצעת חוק זו טרם התגבשה לכדי חוק. לעת הזו, אין התייחסות בפקודת הנזיקין או בדבר חקיקה ישראלי אחר להיוון של פיצויים בתביעות נזקי גוף או לשיעור הריבית של פיצויים אלו או לאופן קביעתה של ריבית זו. משכך, מכורח המציאות, לא היה מנוס מקביעה פסיקתית של ריבית ההיוון. בין היתר נקבע, כאמור, בפסיקתו של בית משפט נכבד זה, כי יש לשמור שלא יהיה הפרש, ולמצער לא הפרש ניכר, בין הריבית המשמשת את המל"ל לבין ריבית ההיוון בתביעות לפיצוי נזקי גוף.

30. תחילה יביא היועץ המשפטי לממשלה את הדין בעניין ריבית ההיוון של המל"ל, בהיותה מוסדרת בחקיקה, ובהמשך את הפסיקה בעניין ריבית ההיוון בתביעות נזקי גוף.

¹ ה"ח הממשלה, חוברת 595 מיום 16.6.2011, עמוד 712.

היוון קצבאות המל"ל

31. סעיף 70 לחוק הביטוח הלאומי תשי"ג-1953 קבע את סמכותו של המל"ל לתבוע מצד שלישי פיצוי על הגמלה

ששילם או שהוא עתיד לשלם. סעיף קטן (ג) קבע: "□□□□□□ □□□□□□ □□□□□□ □□□□ □□□□□□ □□"

מכוח סעיף זה הוצאו תקנות הביטוח הלאומי (היוון)

תשי"ז-1957² (להלן: "תקנות המל"ל 1957").

32. סעיף 13(1) לתקנות המל"ל 1957 קבע:

□□□ □□ □□□□□ **8** □□ **3** □□□□□□ □□□□□ □□ □□□□□□ □□□□□ □□□□□ □□□□□□

:□□□ □□□□□□□□ □□□□□□ **12** □□ 9-□ **2** □□□□□□ □□□□□□ ,□□□ □□□□□□□□□□

"**.4%** ()

33. ביום 24.8.1961, תוקן שיעור הריבית והועמד על 5%³.

34. בשנת 1968 נעשה נוסח משולב של חוק הביטוח הלאומי. בסעיף 70(א) לחוק הביטוח הלאומי (נוסח משולב)

תשכ"ח-1968 (להלן: "חוק 1968") נקבע:

□□□□□ □□ □□ □□□□□ □□□□□ ,**25%**-□ □□□□□ □□□□□ □□□□□ □□□□□ □□□”

□□□□, □□□□□□ □□□□□□ □□□□□□ □□□□□□ □□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□

□□□□ □□□□ □□□□□□□□ □□□□□□ , □□□□□□□□ □□□□□ □□□□□□ □□□□□□

.”

35. מכוח סעיף 70(א) לחוק 1968 הוצאו תקנות הביטוח הלאומי (היוון) תשל"ד-1974⁴ (להלן: "**תקנות המל"ל**").

1974"). סעיף 15(1) לתקנות אלה קבע:

□□□□ □□□ **9** □□ **3** □□□□□□ □□□□□□ □□ □□□□□□ □□□□□□ □□□□□ □□□□□□”

□□□□□□ □□□□ □□ □□ □□ □□□□ □□□ □**26** □□□□ □□ □□□□

13 □□ **10-**□ **2** □□□□□□ □□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□

◆ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □

□□□ □□□□□□ □□□□ □□□□□□ □□□ **2.5%** □□□□□□ **5.5%** □□□□ □□□□□□ □□□ (□

.”□□□□’□□□□□’□□□□

יצויין, כי פרק ב' לחוק 1968 עסק בביטוח זקנה ובביטוח חיים, ופרק ג' עסק בביטוח נפגעי עבודה.

36. כך, באופן אפקטיבי הועמד שיעור ריבית ההיוון של המל"ל בשנת 1974 על 3% (2.5%-5.5%). הרקע להוראה

בסעיף קטן (1) הנ"ל היה הפער בין מנגנון ההצמדה לשכר הממוצע במשק, שנהג בקצבאות המל"ל אותה עת,

ק"ת 725, 20.8.1957, עמוד 1799.

ק"ת 1192, 24.8.1961, עמוד 2650.

ק"ת 3149, 24.3.1974, עמוד 816.

לבין מנגנון הצמדה למדד המחירים לצרכן, וההערכה, באותה תקופה, כי השכר הממוצע במשק עולה מדי שנה בשיעור של כ-2.5%; כפי שקבע בית משפט נכבד זה: "...הממוצע השנתי של השינויים במדד המחירים לצרכן הוא 2.5%".⁵ (ע"א 469/74 זדה נ' בכר, פ"ד (1) 169 (1975)).

37. בשנת 1978 תוקנו תקנות הביטוח הלאומי (היוון) תשל"ח-1978⁵ (להלן: "**תקנות ההיוון**"). בסעיף 15(1) להן נקבע:

"...הממוצע השנתי של השינויים במדד המחירים לצרכן הוא 2.5%".⁶ (ע"א 469/74 זדה נ' בכר, פ"ד (1) 169 (1975)).

יצוין, כי פרק ו'2 לחוק 1968 עסק בביטוח נכות כללית.

38. בשנת 1995 נעשה נוסח משולב נוסף של חוק הביטוח הלאומי - חוק הביטוח הלאומי (נוסח משולב) תשנ"ה-1995 (להלן: "**חוק הביטוח הלאומי**"). נוסחו של סעיף 113(א) לחוק הביטוח הלאומי זהה לנוסחו של סעיף 70(א) לחוק 1968 (פרט לשינוי דרגת הנכות המינימלית לצורך הסעיף מ-25% ל-20%, אשר אינו רלוונטי לענייננו). לענייננו, חקיקת הנוסח המשולב בשנת 1995 לא הביאה לשינוי בתקנות לעניין ריבית ההיוון אלא ביצעה אך שינוי טכני של מספרי הסעיפים המסמיכים.

39. ביום 1.3.2006, תוקן סעיף 15(1) לתקנות ההיוון, באופן שנקבע בו, תחת האמור בס"ק (1) הקודם כמצוטט לעיל: "...הממוצע השנתי של השינויים במדד המחירים לצרכן הוא 2.5%".⁶ זאת לאחר ששונה מנגנון ההצמדה של קצבאות המל"ל מהצמדה לשכר הממוצע במשק להצמדה למדד המחירים לצרכן, כך שהתייטר הצורך לגשר על הפער בין שני מנגנוני ההצמדה.

40. כך, ריבית ההיוון של המל"ל עמדה באופן אפקטיבי על 3% מאז 1974.

ועדת וינוגרד

41. בשנת 2012, הוגשה עתירה לבית משפט נכבד זה בשבתו כבג"ץ (בג"ץ 3948/12 קרייס נ' השר לענייני רווחה ושירותים חברתיים), שעניינה הצורך בעדכון טבלאות תוחלת החיים של המל"ל, לאור עלייה משמעותית בתוחלת החיים הממוצעת מאז עדכון האחרון של הטבלאות בשנת 1987. כפי שציין בית משפט נכבד זה באחת מהחלטותיו באותו עניין (ביום 8.9.2014), במקביל לעבודה על עדכון הלוחות על ידי אקטואר הביטוח הלאומי, מונתה ועדת וינוגרד, שמטרתה הייתה לבחון את עדכוננו של שיעור הריבית המשמש להיוון. משהוגשו המלצות

⁵ ק"ת 3885, 31.8.1978, עמוד 2014.
⁶ ק"ת 6466, 1.3.2006, עמוד 562; 564.

הוועדה לשר הרווחה והשירותים החברתיים בשנת 2015, קבע בית משפט נכבד זה בהחלטה מיום 16.9.2015,

כי העתירה בבג"ץ 3948/12 השיגה את מטרתה והיא נמחקה.

42. ההמלצות של ועדת וינוגרד מחזיקות עמוד אחד בלבד,⁷ ועל כן ולמען הנוחות יובאו להלן במלואן :

, □□□□□ □□□□□ □□□□□ □□□ □□□□□ □□□□□□ □□ □□□□□ □□□□□□ .1

.)"□"□□ □□□□□□" :□□□□(,1978-□"□□□)□□□□□(□□□□□□

◆ □ "□ □ □ □ □ □ □ □

"

□□□□□ □□□□□ □□□□ □□□□□□ □□□□□ □□□□□□□□ □□□□ □□□□□□ □□□□□□

4.) 1000 00, 1000 0000000 0000 (0"00 0000000

0000000 000000 00 , 0000 0000 , 0000 000000 00000 000000 000 .4

[illegible]

□□□-□□ □□□□□□□□ □□□ □□□)□□□□(□□□□ **12** -□)□□□□(□□□□ **8** □□□□

[illegible]

□□ □□□□ □□□□ □□□ □□□□□ □□□□ □□□□ □□, □□ □□□□ □□□□

\bullet

[illegible]

.2% "

□□□□ □□□□□□□□ , □□□□ □□□□ □□□ □□□□□□□ □□ □"□□ □□□□□□□ □□□□ .6

◆ □□□□□□ □□□□□□ □□□ □□□□□□ □□□□□

□□□□□ □□□ □□□□□ □"□□ □□□□□□ □□□□□□□□ ,□□□□□ □□□□□□ □□□□ .7

□□□□□□ □□ □□ , □□□□ **31** □□□□ □□□□□□ □□ □□□□□□ □□□□□□ □□ , □□□□

. **31**

□□ □□□□□ □□ □□ □□ □□□□□ , □□□□ □□□□□ , □□□□□□□□□ □□□□□ □□ .8

☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ " ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ .) " ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ : ☐ ☐ ☐ ☐ (

https://www.btl.gov.il/publications/more_publications/documents/HivunWinograd.pdf, נכון ליום 12.1.2018.

המלצת הוועדה⁸. על פי המסמך, העקרונות שהנחו את וועדה היו השקעות בעלות סיכון נמוך ככל הניתן מחד גיסא, המביא בתנאי שוק רגילים לריבית נמוכה יותר, והאופי ארוך-הטווח של ההיוונים מאידך גיסא, המביא לריבית גבוהה יותר. הוועדה בחרה באג"ח ממשלתיות, בהיותן נחשבות לנכס הבטוח ביותר במדינה נתונה, וכדי להקטין עוד יותר את הסיכון בחרה באג"ח ממשלתיות צמודות מדד בלבד. בנוסף לכך, כדי להפחית את התנודתיות של הריבית, כאשר ריבית השוק מתעדכנת מדי יום והמל"ל באופן היסטורי השתמש בריבית קבועה, קבעה שהריבית תחושב לפי ממוצע של 4 שנים.

43. באתר המל"ל פורסם מסמך קצר שכותרתו "הרקע להמלצות ועדת ההיוון", ובו "מספר נקודות להבהרת המלצת הוועדה"⁸. על פי המסמך, העקרונות שהנחו את וועדה היו השקעות בעלות סיכון נמוך ככל הניתן מחד גיסא, המביא בתנאי שוק רגילים לריבית נמוכה יותר, והאופי ארוך-הטווח של ההיוונים מאידך גיסא, המביא לריבית גבוהה יותר. הוועדה בחרה באג"ח ממשלתיות, בהיותן נחשבות לנכס הבטוח ביותר במדינה נתונה, וכדי להקטין עוד יותר את הסיכון בחרה באג"ח ממשלתיות צמודות מדד בלבד. בנוסף לכך, כדי להפחית את התנודתיות של הריבית, כאשר ריבית השוק מתעדכנת מדי יום והמל"ל באופן היסטורי השתמש בריבית קבועה, קבעה שהריבית תחושב לפי ממוצע של 4 שנים.

44. כדי לשמור על רצף נתון הריבית, בחרה הוועדה להשתמש בממוצע של תשואות לתקופות זמן ארוכות, של 8-12 שנים. לעניין תדירות העדכון, בקשה הוועדה לצמצם את הסרבול הבירוקרטי, באמצעות שמירה על פשטות החישוב, לרבות מניעת ריבית שלילית ומניעת שינויים חדים מדי (הגבלת השינוי לנקודת אחוז אחת מעדכון לעדכון) ולסנכרן את שינויי הריבית עם עדכון נתוני תוחלת החיים, ובכך להגביר את הצדק האופקי כלפי המבוטחים. זאת גם תוך הדגשה הרקע הלא-ספקולטיבי של ההיוון והעדפת שיקולים של שיקום תעסוקתי ומחייה הולם על פני שיקולים (ספקולטיביים) של השקעה פיננסית.

45. המלצות הוועדה אושרו על ידי שר האוצר כחלון, ובעקבות כך הותקנו ביום 17.5.2016, תקנות הביטוח הלאומי (היוון) (תיקון) תשע"ו-2016⁹ (להלן: "התיקון"). בתיקון נקבע כי בסעיף 15(1) לתקנות יבוא, תחת האמור בס"ק (1) הקודם: "הקודם: 16% בנוסף לכך, הוסף סעיף 16א, הקובע כלהלן:

"16א. (א) (1) הוסף סעיף 15(1) לתקנות הביטוח הלאומי (היוון) (תיקון) תשע"ו-2016⁹ (להלן: "התיקון"). בתיקון נקבע כי בסעיף 15(1) לתקנות יבוא, תחת האמור בס"ק (1) הקודם: "הקודם: 16% בנוסף לכך, הוסף סעיף 16א, הקובע כלהלן:

המלצת הוועדה⁸. על פי המסמך, העקרונות שהנחו את וועדה היו השקעות בעלות סיכון נמוך ככל הניתן מחד גיסא, המביא בתנאי שוק רגילים לריבית נמוכה יותר, והאופי ארוך-הטווח של ההיוונים מאידך גיסא, המביא לריבית גבוהה יותר. הוועדה בחרה באג"ח ממשלתיות, בהיותן נחשבות לנכס הבטוח ביותר במדינה נתונה, וכדי להקטין עוד יותר את הסיכון בחרה באג"ח ממשלתיות צמודות מדד בלבד. בנוסף לכך, כדי להפחית את התנודתיות של הריבית, כאשר ריבית השוק מתעדכנת מדי יום והמל"ל באופן היסטורי השתמש בריבית קבועה, קבעה שהריבית תחושב לפי ממוצע של 4 שנים.

43. באתר המל"ל פורסם מסמך קצר שכותרתו "הרקע להמלצות ועדת ההיוון", ובו "מספר נקודות להבהרת המלצת הוועדה"⁸. על פי המסמך, העקרונות שהנחו את וועדה היו השקעות בעלות סיכון נמוך ככל הניתן מחד גיסא, המביא בתנאי שוק רגילים לריבית נמוכה יותר, והאופי ארוך-הטווח של ההיוונים מאידך גיסא, המביא לריבית גבוהה יותר. הוועדה בחרה באג"ח ממשלתיות, בהיותן נחשבות לנכס הבטוח ביותר במדינה נתונה, וכדי להקטין עוד יותר את הסיכון בחרה באג"ח ממשלתיות צמודות מדד בלבד. בנוסף לכך, כדי להפחית את התנודתיות של הריבית, כאשר ריבית השוק מתעדכנת מדי יום והמל"ל באופן היסטורי השתמש בריבית קבועה, קבעה שהריבית תחושב לפי ממוצע של 4 שנים.

44. כדי לשמור על רצף נתון הריבית, בחרה הוועדה להשתמש בממוצע של תשואות לתקופות זמן ארוכות, של 8-12 שנים. לעניין תדירות העדכון, בקשה הוועדה לצמצם את הסרבול הבירוקרטי, באמצעות שמירה על פשטות החישוב, לרבות מניעת ריבית שלילית ומניעת שינויים חדים מדי (הגבלת השינוי לנקודת אחוז אחת מעדכון לעדכון) ולסנכרן את שינויי הריבית עם עדכון נתוני תוחלת החיים, ובכך להגביר את הצדק האופקי כלפי המבוטחים. זאת גם תוך הדגשה הרקע הלא-ספקולטיבי של ההיוון והעדפת שיקולים של שיקום תעסוקתי ומחייה הולם על פני שיקולים (ספקולטיביים) של השקעה פיננסית.

45. המלצות הוועדה אושרו על ידי שר האוצר כחלון, ובעקבות כך הותקנו ביום 17.5.2016, תקנות הביטוח הלאומי (היוון) (תיקון) תשע"ו-2016⁹ (להלן: "התיקון"). בתיקון נקבע כי בסעיף 15(1) לתקנות יבוא, תחת האמור בס"ק (1) הקודם: "הקודם: 16% בנוסף לכך, הוסף סעיף 16א, הקובע כלהלן:

⁸ https://www.btl.gov.il/publications/more_publications/documents/hesberim-vinograd.pdf, נכון ליום 12.1.2018.

⁹ ק"ת 7669, 9.6.2016, עמוד 1304.

15

ההיוון בתביעות לנזקי גוף בפסיקתו של בית משפט נכבד זה

49. בתי המשפט בארץ היו מודעים כבר מראשית ימי המדינה לצורך בהיוון של הפיצוי בתביעות לנזקי גוף. כך

למשל, ב-ע"א 70/52 גרוסמן ואח' נ' רוט, פ"ד ו 1242 (1952) צוין, כי מתוך הסכום שחושב בבית המשפט קמא

כהפסד השתכרות למשך 30 שנה, נוכו סכומים משמעותיים "□□□□ □□ , □□□□ □□□□ □□"

□□□□ : □□□□□□ □□□□□□ , □□ - □□□□ □□□ - □□□ □□□□□□ . □□□□ □□□□□□ □□□□

.....; (שם, עמוד 1250 מול האות ג' ; ההדגשה

הוספה - ש.מ.א.); ב-ע"א 176/53 עטייה נ' רוזנבאום, פ"ד ח 1135 (1954) הועמד סכום הפיצוי הסופי על מחצית

ההפסד המשוער של שכר העבודה של המערער שם, "□□ □□□□ □□□□□□ □□□□□□ □□□□□□"

□□□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□ □□□ □□□□□□□□ □□□□□□□□ □□□□□ □□□ □□□ □□□□□□□□

□□□□□ □□ □□□□□ □□□□□ (שם, עמוד 1145 מול האות וי); וב-ע"א 209/53, 219/53 ויצמן נ' צוקר,

פ"ד ח 1412 (19549) (להלן: "ויצמן"), נקבע:

□□□ □□□ □□□□□□ □□□□□□ , □□□ □□□□ □□□□ . □□□□ □□□□□□ □□□□□□

□□□□ □□ □□□□ □□□□ , □□□□-□□ □□□□ □□□□□ □□□□ □□□□ □□□□□ □□□□□

... (שם, בעמוד 1425 בין האותיות א'-ג'; ההדגשות הוספו - ש.מ.א.).

50. בעניין **ויצמן** הזכיר בית המשפט את הצורך להתייחס לשינויים בערך המטבע גם לעתיד, וציין:

□□□□ □□□□□ , □□□□□ , □□□□□□□□ □□□□ □□) □□□□□□□□□□ (□□□□□□

□□□□□□ □□□□ □□□□ □□□□□□ , "□□□□ □□□□" □□□□ □□□□ □□□□ □□□□ □□□□ □□□□□□□□

, +

□□□□. " (שם, בעמ' 1427 בין האותיות ד'-ה').

51. בית המשפט הפנה לפסיקה בארה"ב וקבע: "□□□□□ □□□□ □□ □□□□ □□ :□□□ □□□ □□ □□□□□"

□□□ □□□□□□□ " (שם, בעמ' 1427 ביו האותיות ה' ו') ו-□□□□ □□□□ □□ □□□□ □□ □□□□ □□□□ □□

□□□□ □□□□ □□ □□ □□ □□□□ □□□□ (שם, בעמ' 1428 בין האותיות ג'-ד'). באותו עניין, בית

המשפט קמא העמיד את הפיצוי על סך של 10,000 ל"י, כשהיה צורך להבטיח לתובע סך של 480 ל"י לשנה,

דהיינו שווה ערך לריבית של 4.8% לשנה. בית משפט נכבד זה לא מצא להתערב בקביעה זו ולהפעיל את

העקרונות אליהם הפנה כאמור לעיל, באשר חסרו לטעמו -

אדנים. ראשית נטען כי בקביעת שיעור ההיוון יש להתחשב הן ברווח הצפוי לניזוק עקב הקדמת תשלום סכום הפיצוי והיכולת להשקיעו בהשקעה בטוחה המניבה תשואה ריאלית, והן בהפסד שנגרם לו עקב כך שמתן הפיצוי בהווה אינו מתחשב בעלייה הריאלית הצפויה בשכר שהניזוק זכאי ליהנות ממנה. משכך יש לקבוע את שיעור ההיוון כהפרש שבין שיעור התשואה על השקעות בטוחות, לבין שיעור העלייה הריאלית בשכר. נטען, כי ההלכה בעניין **זדה** קלטה לפסיקה את שני המרכיבים שעליהם התבססו תקנות המל"ל 1974 כשהעמידו את ריבית ההיוון על 3% : ציפייה לתשואה על השקעות בטוחות בשיעור שנתי של 5.5% בניכוי פיצוי בגין העלייה הצפויה בשכר הריאלי בשיעור 2.5% לשנה.

71. שנית נטען, כי ההפרש האמור הלך והצטמצם בשנים האחרונות : שיעורי התשואה על השקעות בטוחות הלכו וירדו וקצב גידול השכר הריאלי נותר על כנו. ההפרש הריאלי עומד על אחוז אחד לכל היותר, ועל כך יש להעמיד את שיעור ריבית ההיוון.

72. כב' השופט אור קבע כי פסק הדין בעניין **זדה** ביקש -

"...הפסיקה קיבלה את שני המרכיבים שעליהם התבססו תקנות המל"ל 1974 כשהעמידו את ריבית ההיוון על 3% : ציפייה לתשואה על השקעות בטוחות בשיעור שנתי של 5.5% בניכוי פיצוי בגין העלייה הצפויה בשכר הריאלי בשיעור 2.5% לשנה. נטען, כי ההפרש האמור הלך והצטמצם בשנים האחרונות : שיעורי התשואה על השקעות בטוחות הלכו וירדו וקצב גידול השכר הריאלי נותר על כנו. ההפרש הריאלי עומד על אחוז אחד לכל היותר, ועל כך יש להעמיד את שיעור ריבית ההיוון. 71. שנית נטען, כי ההפרש האמור הלך והצטמצם בשנים האחרונות : שיעורי התשואה על השקעות בטוחות הלכו וירדו וקצב גידול השכר הריאלי נותר על כנו. ההפרש הריאלי עומד על אחוז אחד לכל היותר, ועל כך יש להעמיד את שיעור ריבית ההיוון. 72. כב' השופט אור קבע כי פסק הדין בעניין **זדה** ביקש -

73. עוד קבע, כי בעניין **זדה** החליט בית המשפט לשנות את שיעור ההיוון כדי למנוע את העיוות האמור, אך בעשותו כן לא קבע את הצורך להתחשב בעליית השכר הריאלי בפסיקת הפיצויים לניזוק, ואף נמנע מלחוות דעתו על ההנחה המקופלת בשינוי שיעור ההיוון בתקנות המל"ל 1974, על פיה ראוי להתחשב בעלייה הריאלית הצפויה בשכר העובדים. כן ציין, כי בעניין **סעדה** חזר בית המשפט ודן בשיעור הריבית והעמידה על 3%, וזאת ללא קשר לעליית שכר ריאלית צפויה, אלא בהתחשב באפשרויות המצויות בשוק ההון של השקעה צמודה למדד ומבטיחה ריבית שנתית של 3% לפחות. בית המשפט הפנה גם לעניין **הורוביץ** כדי לחזק את הסברה, כי שיעור ההיוון של פיצויי הנזיקין הינו פונקציה של התשואות בשוק ההון, ושלחן בלבד, וקבע :

"...הפסיקה קיבלה את שני המרכיבים שעליהם התבססו תקנות המל"ל 1974 כשהעמידו את ריבית ההיוון על 3% : ציפייה לתשואה על השקעות בטוחות בשיעור שנתי של 5.5% בניכוי פיצוי בגין העלייה הצפויה בשכר הריאלי בשיעור 2.5% לשנה. נטען, כי ההפרש האמור הלך והצטמצם בשנים האחרונות : שיעורי התשואה על השקעות בטוחות הלכו וירדו וקצב גידול השכר הריאלי נותר על כנו. ההפרש הריאלי עומד על אחוז אחד לכל היותר, ועל כך יש להעמיד את שיעור ריבית ההיוון. 71. שנית נטען, כי ההפרש האמור הלך והצטמצם בשנים האחרונות : שיעורי התשואה על השקעות בטוחות הלכו וירדו וקצב גידול השכר הריאלי נותר על כנו. ההפרש הריאלי עומד על אחוז אחד לכל היותר, ועל כך יש להעמיד את שיעור ריבית ההיוון. 72. כב' השופט אור קבע כי פסק הדין בעניין **זדה** ביקש -

81. עיינו הרואות, כי הצעת החוק מגלמת את העקרונות הכלליים לעניין היוון פיצוי נזיקי כפי שנתגבשו גם בפסיקתו של בית משפט נכבד זה וכפי שהובאו לעיל.

82. יחד עם זאת, מבלי להביע עמדה לעניין מעמדה של הצעת חוק שטרם הבשילה לכדי חוק באופן כללי ומעמדה של הצעת חוק הקודקס בפרט יצוין, כי ספק אם ניתן ללמוד לענייננו מאחוז הריבית הספציפי המצוין בהצעת החוק, אשר נקבע לפני כמעט שבע שנים במציאות מסוימת שאינה בהכרח המציאות הכלכלית ו/או החברתית הנוכחית.

קביעת שיעור ריבית ההיוון בפיצוי הנזיקי בשיטות משפט אחרות

83. להלן סקירה תמציתית לגבי מספר שיטות משפט, כדי להראות, כי המורכבות וההתלבטויות בנוגע לשיעור ההיוון משותפות למעשה לכל שיטות המשפט, וכל מדינה מתמודדת עם המורכבות בדרכה-שלה.

קביעת שיעור ריבית ההיוון באנגליה

84. באנגליה, כמו בשיטתנו, מטרת הפיצויים בתביעות לנזקי גוף להעמיד את הניזוק באותו מקום, מבחינה כלכלית, בו היה לולא האירוע המזיק. ברגיל הפיצוי ניתן בסכום אחד, שיש לחשבו באופן המדויק ככל שניתן אף, כי מטבע הדברים סכום חד פעמי כזה עשוי להיות גבוה מדי או נמוך מדי ביחס להפסד כספי עתידי בפועל. מטבע הדברים הערכת הסכום אינה מדע מדויק; ההליך הינו בהכרח מורכב ובלתי מדויק ואינו יכול להפיק אלא תוצאה משוערת של סכום כסף אשר מחד גיסא יספיק, כקרן ותשואה על הקרן, לתת לניזוק סכום השווה להפסד המוערך שלו לאורך התקופה בה אמור להמשך הפסד זה, ומאידך גיסא לא יעמיד אותו במקום טוב יותר כלכלית משהיה לולא האירוע המזיק.¹¹ כדבריו של Lord Oliver of Aylmerton:

"... the principle of making a once for all award necessarily involves an assessment both of the probable duration and extent of the financial disadvantages resulting from the accident which the plaintiff will suffer in the future and of the present advantage which will accrue to him from payment in the present of a capital sum which he would not otherwise have and which represents his future income loss. In the making of that assessment, account has also to be taken of a number of unpredictable contingencies and in particular that the life expectancy from which the calculation starts may be falsified in the event by supervening illness or accident entirely unconnected with the event for which compensation is being awarded. Such an assessment cannot, therefore, by its nature be a precise science. The presence of so many imponderable factors necessarily renders the process a complex and imprecise one and one which is incapable of producing anything better than an approximate result. Essentially what the

Hodgson v Trapp and Another (1988) 3 All ER 870. ¹¹

court has to do is to calculate as best it can the sum of money which will on the one hand be adequate, by its capital and income, to provide annually for the injured person a sum equal to his estimated annual loss over the whole of the period during which that loss is likely to continue, but which, on the other hand, will not, at the end of that period, leave him in a better financial position than he would have been apart from the accident. ...the exercise on which the court has to embark is one which is inherently unscientific and in which expert evidence can be of only the most limited assistance. Average life expectations can be actuarially ascertained, but to assess the probabilities of future political, economical and fiscal policies requires not the services of an actuary or an accountant but those of a prophet."¹²

85. הפרק הראשון של חוק הפיצויים 1996 באנגליה (The Damages Act 1996) מעגן את סמכותו של שר המשפטים (Lord Chancellor) לקבוע בצו את שיעור ההיוון בגין תשלום פיצויים חד-פעמי, או אף לקבוע שיעורי היוון שונים לקטגוריות מקרים נפרדות. בתי המשפט רשאים לסטות משיעור ההיוון שקבע שר המשפטים אם הצליח אחד מהצדדים להראות כי שיעור היוון אחר "הולם יותר" בנסיבות המקרה הנדון. יובא להלן לשון ההוראה שם :

- 1.— (1) In determining the return to be expected from the investment of a sum awarded as damages for future pecuniary loss in an action for personal injury the court shall, subject to and in accordance with rules of court made for the purposes of this section, take into account such rate of return (if any) as may from time to time be prescribed by an order made by the Lord Chancellor.
- (2) Subsection (1) above shall not however prevent the court taking a different rate of return into account if any party to the proceedings shows that it is more appropriate in the case in question.
- (3) An order under subsection (1) above may prescribe different rates of return for different classes of case.
- (4) Before making an order under subsection (1) above the Lord Chancellor shall consult the Government Actuary and the Treasury; and any order under that subsection shall be made by statutory instrument subject to annulment in pursuance of a resolution of either House of Parliament.
- (5) In the application of this section to Scotland for references to the Lord Chancellor there shall be substituted references to the Secretary of State.

¹² Hodgson, op.cit., pp. 878-879, p.884.

86. המנגנון לפיו יקבע שיעור ההיוון לא הוסדר בחוק, מעבר להתייעצות השר עם האקטואר הממשלתי ועם האוצר.¹³ בנוסף, עד לשנת 2001, לא הופעלה סמכות זו של השר, ושיעור ההיוון נקבע בפסיקה. הפסיקה עמדה על כך שבאופן תיאורטי, ניתן היה לקבוע שיעור היוון שונה בכל הליך והליך. עם זאת, מטעמי יעילות, בפרקטיקה בתי המשפט נצמדו לשיעור היוון קבוע, אלא אם במהלך הליך ספציפי שוכנעו כי יש סיבות לסטות ממנו. בפועל, מאז שנת 2001 לא סטו בתי המשפט מהשיעור שקבע שר המשפטים בצו.¹⁴
87. כפי שהוסבר על ידי הלורד סטיין (Steyn) בפסק הדין האנגלי המנחה בעניין שיעור ההיוון *Wells v. Wells*,¹⁵ במשך שנים רבות הפרקטיקה הנהוגה בפסיקה הייתה לפסוק שיעורי היוון בטווח שבין 4%-5%, וזאת על מנת להתמודד עם האלמנט הספקולטיבי של התנודות בשער האינפלציה. השאלה שעלתה בעניין *Wells* הייתה האם יש להוריד שיעור זה בעקבות שינויים בכלכלה ולהעמידו על 3%, בהתבסס על אינדקס ההשקעות באג"ח ממשלתיות צמודות (ILGS - Index Linked Government Securities), שנכנס לכלכלה האנגלית ב-1981 וסיפק מענה להשקעה בטוחה עבור משקיעים שמעוניינים ברמת סיכון נמוכה ובהבטחת כספם מפני שחיקת האינפלציה. בעניין *Wells* נפסק, כי אכן יש להוריד את שיעור ההיוון בהסתמך על התשואה הנמוכה של השקעות בטוחות באג"ח ממשלתיות.
88. הלורד ברוויק (Berwick) סבר בהחלטתו, כי יש יתרון בהיצמדות לשיעור היוון קבוע ואחיד בכל המקרים, וזאת על מנת לייעל את הליכי הפשרות וכן לחסוך בהוצאות על עדים מומחים בהליכים משפטיים.
89. הלורד סטיין הסביר, כי אין להשוות בין ניזוק לבין משקיע רגיל אחר. ניזוק, בניגוד למשקיע סביר רגיל, לא בחר לעמוד במצב בו הוא נמצא, ולכן חופש הפעולה שלו מוגבל. יתרה מכך, יש לו חששות ייחודיים שאין למשקיעים הרגילים: עליו להבטיח שסכום הפיצויים שברשותו לא יאזל, שכן הוא חיוני לו לכיסוי הוצאות רפואיות, סיעוד וכיוצא בזה. לכן, נכון להנחית, כי אדם כזה ירצה להשקיע את כספו ברמת סיכון נמוכה, שתבטיח שכספו יספיק לו לכל צרכיו.
90. בשנת 2001 הועמד שיעור ההיוון על 2.5%, בהסתמך על ההנחה, כי כספי הפיצויים מושקעים בהשקעות ברמת סיכון נמוכה מאוד, הצמודות לתשואה של אג"ח ממשלתיות צמודות (קרי, בצמוד ל-ILGS). בהחלטתו ציין שר המשפטים דאז, כי הוא נסמך על הפסיקה בעניין *Wells*.¹⁶ חרף הנפילה בתשואות לאורך השנים, הממשלה לא שינתה את שיעור ההיוון עד לפברואר 2017, אז הופחת שיעור ההיוון באופן דרסטי ל-0.75%-0.75%, על אף

¹³ House of Commons Justice Committee, **Pre-legislative scrutiny: draft personal injury discount rate clause** (Third Report of Session 2017-19, 28.11.2017), p.8.

¹⁴ , נכון ליום 12.1.2018, <https://publications.parliament.uk/pa/cm201719/cmselect/cmjust/374/374.pdf>

Ministry of Justice, **The Personal Injury Discount Rate: How It Should be Set in Future**, Draft Legislation (September 2017), p. 19.

https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/642706/personal-injury-discount-rate-command-paper-web.pdf , נכון ליום 12.1.2018

¹⁵ Wells v. Wells (1999) 1 AC 345.

¹⁶ Dylan Simon v Manuel Paul Helmut (2012) UKPC 5, para.20.

מודעות הממשלה לאפשרות, כי השינוי בשיעור ההיוון יוביל להעלאה משמעותית בשיעור הפיצויים, שעשויה בתורה לגרום להעלאת פרמיות הביטוחים וכן להטיל נטל כבד על מערכת הבריאות הלאומית, כתוצאה מחיוביה בגין תביעות רשלנות רפואית.¹⁷

91. שינוי שיעור ההיוון נכנס לתוקפו במרץ 2017, ונראה, כי הפסיקה החילה אותו גם על תיקים אשר ההליכים בהם החלו קודם לכן. כך למשל, בפסק הדין בעניין *Marsh v Ministry of Justice*,¹⁸ שניתן ביולי 2017, נדחתה טענת הנתבע שיש להיצמד לשיעור ההיוון הקודם ולא לתת לתובע ליהנות מהשיעור החדש שמיטיב עימו (0.75%-). יתרה מכך הובהר, כי יש לפרש את סמכות בית המשפט לפסוק שיעור היוון הסוטה מקביעת שר המשפטים בצמצום. קרי, יש לפרש את הסמכות בקונטקסט של חוק הפיצויים. לפיכך, צד המבקש לסטות משיעור ההיוון שקבע שר המשפטים, נדרש להתייחס לרציונל שהנחה את שר המשפטים בקביעת אותו השיעור, ולהראות מדוע הוא לא חל בנסיבות המקרה.

92. מייד עם הפחתת ריבית ההיוון ל-0.75%, הוחל באנגליה תהליך לשינוי מנגנון קביעת שיעור ההיוון בחוק הפיצויים. לעת הזו הוצעו תיקוני חקיקה ונערכים דיונים לבחינת התאמתם (להלן: "הצעת התיקון"). הצעת התיקון נשענת על שני אדנים מרכזיים: (1) שיעור ההיוון צריך להיקבע ביחס להתנהגות הניזוקים בהשקעותיהם, ו-(2) הנחת המוצא היא כי ניזוקים בוחרים באפיקי השקעה משתנים בעלי סיכון נמוך.

93. שינויים אלו סוטים מעמדת הפסיקה באנגליה שקבעה, כי יש להצמיד את ההיוון לתשואה מאג"ח ממשלתיות, שנחשבות השקעה נטולת סיכון או בעלת סיכון נמוך מאוד.¹⁹

94. עיקרי הצעת התיקון הם כלהלן:

- א. שיעור ההיוון צריך להישען על ההנחה, כי המשקיעים בוחרים באפיקי השקעה משתנים, בעלי רמת סיכון נמוכה ולא באפיקים בעלי רמת סיכון אפסית או נמוכה מאוד;
- ב. ניתן יהיה להמשיך לקבוע שיעורי היוון שונים לקטגוריות שונות של מקרים, בהתחשב, בין היתר, בפרק הזמן שלאורו מחושב הפיצוי;
- ג. שר המשפטים הוא שאחראי לקבוע את שיעור ההיוון, מתוך נקודת מוצא כי הניזוק משקיע את כספי הפיצויים שלו באופן סביר, בהשקעה ברמת סיכון נמוכה. בין הפרמטרים שישקלו: אפיקי ההשקעה הקיימים; בחירות אפיקי ההשקעה ע"י הניזוקים בפועל; מיסוי; אינפלציה ועלויות הכרוכות בניהול ההשקעות.
- ד. בחינת שיעורי ההיוון תעשה מעת לעת. הבחינה הראשונה תהא סמוך לאחר כניסת התיקון לתוקף, ובהמשך, לפחות כל שלוש שנים, כשספירת תקופה זו תתחדש בכל פעם שיערך שינוי בשיעור ההיוון. משך הליך הבדיקה של שיעור ההיוון לא יעלה על 180 ימים;
- ה. קביעת שיעור ההיוון במועד הראשון (קרי, בסמוך לכניסת התיקון לתוקף) תעשה על ידי שר המשפטים בהתייעצות עם האקטואר הממשלתי ומשרד האוצר. לאחר מכן, הבחינה העתידית של שיעור ההיוון תבוצע

Pre-legislative scrutiny (ibid. footnote. 12), p.8.
Marsh v Ministry of Justice (2017) EWHC 1040, paras.222-228.
Pre-legislative scrutiny (ibid. footnote 12), p.13.

17
18
19

על ידי פאנל מומחים שבראשו יעמוד האקטואר הממשלתי, ויכלול ארבעה מומחים נוספים בתחומי האקטואריה, ניהול השקעות, כלכלה וענייני השקעות צרכנים;

ו. הצעת התיקון מעניקה לשני גורמים סמכויות של מעין "מחוקק משנה": מן הצד האחד, סמכות שר המשפטים לעגן בחקיקה את שיעור ההיוון בהתייעצות עם גורמים מייעצים; ומן הצד השני, החובה של בתי המשפט להתחשב בשיעור ההיוון שנקבע ע"י שר המשפטים, אך יכולתם לסטות ממנו.

95. ועדה שמונתה על ידי בית הנבחרים הבריטי (House of Commons) לבחון את הצעת התיקון פרסמה את מסקנותיה בנובמבר 2017. בתמצית, הוועדה סברה, כי הנחת המוצא שביסוד התיקון, לפיה יש לקבוע את שיעור ההיוון כך שישקף את התנהגות השקעות הניזוקים, היא לגיטימית. יחד עם זאת, לשיטת הוועדה, אין בידי הממשלה מספיק מידע באשר להתנהגות המשקיעים. עם זאת, יש לשנות את השיעור הקיים, וכן לעדכן מעת לעת, באמצעות הסתייעות בפאנל המומחים. בנוסף הומלץ, כי שר המשפטים יחויב לפרסם החלטה מנומקת במקרים בהם הוא בוחר לשנות או להותיר על כנו את שיעור הריבית. כמו כן, הומלץ לפרסם את המלצות פאנל המומחים, ובמקרים בהם שר המשפטים סוטה מהמלצותיו, עליו לפרט את נימוקיו לכך.²⁰

שיטות משפט אחרות

96. במסגרת תהליך בחינת התיקון לחקיקה בעניין ההיוון, כמתואר לעיל, ביקש משרד המשפטים באנגליה מהמכון הבריטי למשפט בינלאומי והשוואתי (BIICL, British Institute of International and Comparative Law) לבחון את מנגנוני קביעת שיעור ההיוון בשיטות משפט שונות, ובהן: אוסטרליה, דרום אפריקה, ספרד, קנדה, גרמניה, אירלנד ועוד.²¹ הדוח מתמקד במנגנון קביעת שיעור ההיוון ובמוסד האחראי לקביעת ההתאמה של סכום הפיצוי לכך שהתשלום מקדים את זמנו ואפשרויות ההשקעה הכלכליות הכרוכות בהקדמה זו. מפאת לוח הזמנים להכנת הדוח, אין בו התייחסות לאופן קביעת הפיצויים עצמם בשיטות המשפט השונות וגם לא לתוחלת החיים וסיכוני שוק העבודה במדינות השונות. עם זאת מצויין שבאופן כללי, ברי, כי המטרה שבפסיקת הפיצויים זהה בכל שיטות המשפט הללו (*restitutio in integrum*); כי הדרך להשגת המטרה משתנה משיטה לשיטה, לנוכח היות המלאכה מורכבת וספקולטיבית מטבעה; כי הכלל בפועל הוא מתן הפיצוי בסכום אחד, וזאת אף באותן שיטות משפט בהן קיימת הוראה בדבר תשלומים עתיים (גרמניה וצרפת); וכי הדרך להשגת מטרת ההיוון משתנה אף היא משיטה לשיטה.

97. הדוח מציין, כי אף שקשה לקבוע מסקנות חד משמעיות על בסיס בחינה זו, ניתן להסביר את ההבדלים הגדולים בין שיעורי ריבית ההיוון משיטה לשיטה בין היתר בנתונים קונטקסטואליים ספציפיים לכל מדינה. כך למשל, בהונג קונג הפער בין האינפלציה לעליית השכר נמוך כך שלא היה צורך שם להבדיל, לצורך קביעת ריבית

²⁰

Pre-legislative scrutiny, op. cit., pp.37-38.

²¹

Dr. Duncan Fairgrieve, Dr. Jean-Pierre Gauci, BIICL, **Briefing Note on Discount Rate applying to Quantum in Personal Injury Cases: Comparative Perspectives**, prepared for Ministry of Justice, 2017, <https://consult.justice.gov.uk/digital-communications/personal-injury-discount-rate/results/biicl-comparative-law-report.pdf>, נכון ליום 12.1.2018.

ההיוון, בין רכיבי פיצויי שונים. לעומת זאת, באירלנד העמידה הפסיקה לאחרונה את הריבית לעניין הפסד שכר עתידי על 1.5% אך לעניין טיפול רפואי עתידי על 1% בלבד, מתוך התחשבות בכך שהשכר הממוצע במשק צפוי לעלות יותר מאשר האינפלציה במהלך חייו של הניזוק באותו עניין.²² הבדל נוסף נעוץ בקיומם של מכשירים פיננסיים שונים בכלכלות של המדינות השונות: במדינות רבות לא קיימת, למשל, אג"ח ממשלתיות צמודות מדד, כדוגמת ה-ILGS באנגליה.

98. מפאת התארכות הדברים וכדי שלא להלאות את בית המשפט הנכבד, תובא להלן רק את הדוגמה של קנדה, ולא נפרט לעניין שיטות משפט נוספות אלא אך נפנה לדוח הנ"ל, המצורף לעמדה זו.

קנדה

99. במחוזות השונים בקנדה מיושמים מנגנונים שונים לקביעת שיעור ההיוון, אשר ניתן לחלקם לשתי קטגוריות מרכזיות: קבוצה אחת ובה המספר הרב יותר של מחוזות, מחוזות המסדירים את שיעור ההיוון בחקיקה או בתקנות. בין המחוזות בקבוצה זו ניתן למצוא את קוויבק, אונטריו, נובה סקוטיה ועוד. בחלק מאלה קיימים שיעורי היוון שונים לחישוב הוצאות רפואיות וטיפוליות עתידיות ולחישוב הפסדי שכר עתידיים, כשהריבית בגין הפסדי שכר עתידיים כיום נמוכה מעט מהריבית בגין הוצאות עתידיות. הקבוצה השנייה ובה אלברטה למשל, כוללת מחוזות בהם שיעור ההיוון אינו מוסדר בחקיקה, ושם על בתי המשפט לקבל חוות דעת של מומחים בכל מקרה ומקרה על מנת לקבוע את שיעור ההיוון המתאים.

100. מבט מהיר על שיעורי ריבית ההיוון במחוזות השונים בהן מוסדר העניין בחקיקה (ראו טבלה בעמ' 31 לדוח) מעלה, כי ריבית ההיוון נעה היום בכולם סביב 2.5% אף, כי אופן החישוב והמנגנון משתנה ממחוז למחוז.

101. כך למשל, באונטריו עוגנה בחקיקה בשנת 2000, נוסחת שיעור היוון מפוצלת לשתיים: שיעור היוון אחד ביחס ל-15 השנים הראשונות מתחילת המשפט, ושיעור היוון אחר ביחס לתקופה שלאחר מכן. שתי תקופות הזמן המוסדרות בנוסחה נקבעו בהתחשב ממוצעים של תשואות של אג"ח קנדיות ארוכות טווח. ביחס לתקופה הראשונה, של 15 השנים הראשונות, נקבעה נוסחה של הגבוה משניים: אפס, או שיעור התשואה הממוצעת של אג"ח ממשלתיות קנדיות ארוכות טווח ספציפיות, בניכוי 0.5% ומעוגל ל-0.1% הקרוב. הניכוי משקף הכרה, כי מדובר באג"ח שסחירותן יחסית נמוכה משום שהן נחלתם, בדרך כלל, של משקיעים מוסדיים, מה שמפחית מעט את מחירן ומעלה מעט את תשואתן. ביחס לתקופה השנייה נקבע שיעור היוון קבוע של 2.5%. מטרת ההסדרה בחקיקה היא לקבוע שיעור היוון אובייקטיבי ולהימנע מהצורך להיעזר בעדויות מומחים.

102. לבתי המשפט באונטריו יש שיקול דעת לסטות מהשיעור הסטטוטורי אם נסיבות המקרה הקונקרטי מצדיקות זאת. צוין שסטייה כזו היא נדירה, שכן קשה לשכנע מדוע יש לסטות מהשיעור הסטטוטורי המבוסס על ממצאים שנאספו לאורך שנים ארוכות.

103. ריבית ההיוון מפורסמת מידי שנה על ידי היועץ המשפטי לממשלה (Attorney General), לאחר התייעצות עם "ועדת החקיקה האזרחית" (Civil Rules Committee, להלן: "הועדה"). הוועדה מורכבת מ-29 חברים, שברובם מגיעים מהרשות השופטת, ומיעוטם הם נציגי הנהלת בתי המשפט (Court services administration) ונציגי המגזר הפרטי.

104. על הוועדה לבחון את הנוסחה לחישוב ההיוון לפחות אחת לארבע שנים, באמצעות תת-ועדה, אליה מוגשות עמדות של גורמים שונים, ביניהם כלכלנים, אקטוארים, ועורכי דין מהמגזר הפרטי.

105. עוד יצוין, כי בשבעה מחוזות בקנדה קיימת סמכות לבתי-המשפט לפסוק פיצויים עיתיים כחלופה לפיצוי חד פעמי. באונטריו, למשל, קיים שיקול דעת שונה לעניין זה במקרה של פיצויים בתביעות נזקי גוף לעומת פיצויים בגין רשלנות רפואית, כאשר במקרים של רשלנות רפואית, כאשר סכום הפיצויים עולה על רף מסוים, על בית המשפט, בעקבות פניה של אחד הצדדים לפסוק, כי הפיצויים ישולמו כסכומים עיתיים בצורה של חוזה אנונה שמוצא על ידי מבטח חיים, מפיך קצבה פטורה ממס, וכוללת הגנה סבירה בנסיבות העניין מפני פגעי אינפלציה.

סיכום, מסקנות ועמדת היועץ המשפטי לממשלה:

106. העיקרון הבסיסי של דיני הנזיקין, המבקש להעמיד את הניזוק במקום בו היה, מבחינה כלכלית, לולא האירוע המזיק, מחייב גם, כי הניזוק יקבל את מלוא הפסדו והוצאותיו בגין האירוע המזיק, לא פחות מכך אך לא יותר מכך. הפיצוי בתביעה בגין נזקי גוף ניתן במועד פסק הדין, כסכום חד פעמי אשר מקדים את זמנם של ההפסד, או ההוצאה, עליהם הוא בא לפצות. עובדה זו מחייבת את בתי המשפט לבצע היוון של סכומי הפיצוי.

107. מלאכת קביעת שיעור הפיצוי לעתיד היא מלאכה מורכבת וספקולטיבית מטיבה, בה רב הנסתר על הגלוי, הכרוכה באי דיוקים מובנים, בהשערות ובהנחות. כל פסיקת פיצוי לעתיד אינה אלא ובהכרח הערכה משוערת ובלתי מדויקת הנשענת על נתונים מעברו האישי של הניזוק הפרטני מחד גיסא ועל נתונים סטטיסטיים ותחזיות כלליות מאידך גיסא. מטבע הדברים לא ניתן לחזות בנקודת הזמן של מתן פסק דין מה היה קורה בפועל לניזוק לולא האירוע המזיק, וגם לא את מה שיקרה בפועל בהמשך חייו האישיים בעקבות האירוע המזיק - צרכיו, תוחלת חייו בפועל, האפשרויות הטיפוליות, התעסוקתיות והכלכליות שיעמדו לפניו. אף לא ניתן לחזות את מה שיקרה בפועל בעולם החיצוני לניזוק - אירועים כלכליים, חברתיים ואף פוליטיים אשר ישפיעו על כל אלה. בתוך מכלול זה, שיעור ריבית ההיוון, המגלם מרכיב כלכלי עתידי שאף הוא ספקולטיבי מטיבו, הוא אך מרכיב עמום אחד מני רבים.

108. היוון דומה נעשה במל"ל. ריבית ההיוון של המל"ל נקבעת מזה עשרות שנים בחקיקת משנה, ועמדה מאז שנת 1974 ועד לאחרונה, באופן אפקטיבי, על 3% לשנה. עד לאחרונה החקיקה לא כללה מנגנון עדכון ואף לא הסבר לעניין אופן קביעת שיעור הריבית, אך נראה, כי העקרון המנחה לאורך השנים לקביעת ריבית ההיוון היה אפשרות ההשקעה של כספי הפיצוי בתנאי המשק בהשקעה בטוחה ונזילה. לאחרונה הופחת שיעור ריבית

המל"ל ל-2% והוסדר מנגנון לקביעת שיעור זה ועדכונו מפעם לפעם, בהתבסס על נתונים כלכליים ברורים : מנגנון עדכון ארבע-שנתי, המתבסס רק על ממוצע תשואות של אג"ח ממשלתיות לתקופות של 8-12 שנים, שנחשבות לנכס הבטוח ביותר במדינה נתונה לשנת ניסוח, מתוך הערכה שהדבר עולה בקנה אחד עם העיקרון של התשואה המתקבלת מהשקעה נזילה ובעלת סיכון נמוך ; מונע ריבית שלילית ; ומגביל את תנודתיות הריבית לנקודת אחוז אחת בין עדכון לעדכון. זאת, בעקבות המלצה של ועדה ציבורית שישבה על המדוכה. הסדרים דומים קיימים או מוצעים בשיטות משפט אחרות. בשים לב, כי אין בעמדה זו כדי לחוות דיעה באשר לשיעור הספציפי של ריבית ההיוון של המל"ל או למנגנון העדכון ותכנון, המוסדרים, כאמור, על ידי המחוקק ומחוקק-המשנה.

109. ריבית ההיוון של פיצוי בתביעות לנזקי גוף נקבעת בארץ בפסיקה, והעקרון המוביל בה הוא אפשרות ההשקעה של הכספים בהשקעה נזילה בעלת סיכון נמוך. הפסיקה אף עמדה על הצורך בקיומו של קשר בין שיעור ההיוון של המל"ל ובין שיעור ההיוון של הפיצוי לעתיד במסגרת תביעת נזיקין, כך ששיעור ההיוון של השניים יהיה זהה, או לפחות שלא יהיה "הפרש ניכר" ביניהם, וזאת משום שתשלומי המל"ל המנוכים מן הפיצוי הנזיקי (מקום בו נערכים ניכויים שכאלה), מחושבים בהתאם לתקנות ההיוון של המל"ל. במקרה כזה, היוון קצבאות המל"ל בשיעור היוון נמוך, לצד חישוב פיצוי לעתיד בשיעור היוון גבוה יותר - פועל לרעת הניזוק ועלול לקפח אותו. וכך גם להיפך : היוון קצבאות המל"ל בשיעור היוון גבוה משיעור ההיוון של הפיצוי, עשוי להעניק לניזוק פיצוי הגבוה מכפי נזקו בפועל ולחייב את המזיק בתשלום גבוה מכפי הנזק שגרם.

110. עם זאת, הפסיקה אף קבעה, כי התבססות על ניתוח של סוג אחד בלבד של השקעות - אג"ח ממשלתיות - אינו תואם את המציאות (עניין **סעדה** לעיל, ופסקי הדין של כב' השופט דראל) ; כי שינוי ריבית ההיוון בפיצוי הנזיקי נעשה בשל מצב העניינים החדש בשוק ההון, וזאת ללא קשר עם ניכוי הקצבאות של המל"ל ; וכי בית המשפט אינו הבמה המתאימה לאיסוף ובדיקה של הנתונים הרלוונטיים, והדבר צריך להיעשות בחקיקה (עניין **חיימס** לעיל).

111. הפסיקה הישראלית קבעה, כי העקרון המנחה לעניין ריבית ההיוון בתביעות לפיצוי נזקי גוף הוא אפשרות השקעת כספי הפיצוי במכשירים פיננסיים הנושאים תשואה נזילה ובעלת סיכון נמוך. למעשה, מדובר בעקרונות דומים, אף אם לא זהים, למתווה שאומץ בתיקון לתקנות ההיוון של המל"ל (אם כי אין זה מחוייב המציאות שהדמיון בין העקרונות יוביל לזהות בין המתווים, כפי שיפורט בהמשך). בנוסף לכך, הפסיקה קבעה במפורש, כי ראוי שלא יהיה הפרש ניכר, אף אם אין הכרח בזהות, בין ריבית ההיוון של המל"ל לבין ריבית ההיוון בתביעות לפיצוי נזקי גוף. בחינת הפסיקה לאורך שנים הראתה כי בפועל, הריבית שנקבעה בפסיקה סתתה אך במקרים בודדים ונדירים מריבית ההיוון של המל"ל.

112. שיטות משפט אחרות מתחבטות אף הן בסוגיית ההיוון, ובכל מדינה שיטה אחרת ומנגנון אחר. על כולן חולש העקרון המנחה והזהה של דיני הנזיקין להשבת המצב לקדמותו, כמתואר לעיל, ומוסכם על קשר בין שיעור

ריבית ההיוון לבין האפשרות להשקיע את כספי הפיצוי בהשקעה בטוחה ונזילה, כאשר ברי, כי לשינויים במשק ובכלכלה המקומית, ובשוק ההון המקומי, השפעה משמעותית על שיעור ריבית ההיוון; אולם הדרכים לקביעת שיעור ההיוון ואופן עדכנו מגוונות ומשתנות ממקום למקום ואף ממחוז למחוז בתוך מדינות גדולות, ואין הסכמה לא בין משפטנים ולא בין כלכלים לגבי שיטה אחת נכונה להשגת המטרה.

113. כך, במסגרת קביעת שיעור ריבית ההיוון בפיצוי נזיקי יש להביא בחשבון שיקולים רחבים, וביניהם שיקולים כלכליים, חברתיים, ושיקולים של מדיניות משפטית וציבורית. הפיצוי הנזיקי כולל בחובו התייחסות למגוון של מרכיבים, אשר אינם בהכרח רלוונטיים לתגמולים המשולמים על ידי המל"ל. יצוין בהקשר זה, כי ריבית ההיוון של המל"ל נועדה לשמש, בראש ובראשונה, בהיוון בפועל של גמלאות נפגעי עבודה בתנאים מסוימים - בניגוד למצבים האחרים בהם נעשה היוון, כגון בתביעות שיבוב או בניכוי תגמולי המל"ל במסגרת תביעות לפיצוי נזיקי, אז ההיוון הינו **רעיוני** בלבד. עובדה זו עשויה להצדיק אבחנה אפשרית בין שיעור ריבית ההיוון של המל"ל לבין ריבית ההיוון בפיצוי נזיקי, באופן הבא:

114. מקום בו נעשה היוון בפועל, מדובר בהיוון לטווח שנים קצר יחסית (לרוב מהגיל החציוני של תקופת העבודה, ומכל מקום לכל היותר עד גיל 67), של **עד 25% בלבד** מן הקצבאות, ולאחר שמובטח, כי למהוון מקורות המספיקים לפרנסתו לבד מהכספים המהווים. ההיוון בפיצוי הנזיקי, לעומת זאת, לא נעשה בפועל, אלא כחלק מחישוב מתמטי/אקטוארי, על פי רוב לטווחי זמן ארוכים יותר - לכל תוחלת החיים (נזכיר בהקשר זה כי אחוז גבוה מאוד של התביעות לפיצוי בגין נזקי גוף מוגשות מטעמים של קטינים בגין ארועים טרום ובסמוך ללידה), ותוך איזון בין מספר רב של מרכיבים שונים. השוני בין סוגי ההיוון עשוי להצדיק בחירה במסלולי השקעה שונים לצורך קביעת שיעור הריבית הרלוונטי לכל סוג היוון.

115. על מנת להסביר את האמור לעיל תובא הדוגמה הבאה: ידוע ככלל, שככל שטווח הזמן של השקעה ארוך יותר, כך מוכן המשקיע הטיפוסי ליטול סיכון גדול (מעט) יותר ולקבל בתמורה תשואה גבוהה יותר, כ"פיצוי" על מרכיב אי הוודאות הנגזר מאורך התקופה. כך, מי שמהוון בפועל סכום קטן יחסית ולטווח קצר יחסית - כדוגמת נפגע עבודה - עשוי להעדיף השקעה לטווח קצר או בינוני בסיכון נמוך מאוד או אפסי, ובהתאם לכך ייבחר מסלול ההשקעה הטיפוסי עליו יבוסס שיעור הריבית הרלוונטית לו; ואילו מי שמשקיע סכום כסף גדול יחסית ולטווח ארוך יחסית - כניזוק הזוכה בפיצוי נזיקי בפסק דין - עשוי להעדיף השקעה ארוכת-טווח בסיכון נמוך ולא נמוך מאוד או אפסי, ובהתאם לכך ייבחר מסלול ההשקעה הטיפוסי עליו יבוסס שיעור הריבית הרלוונטית לו.

116. המסקנה המתבקשת היא - וכפי שצויין בעבר בפסיקתו של בית משפט נכבד זה - כי אין בהכרח זהות בין השיקולים המביאים לקביעת שיעור ריבית ההיוון של המל"ל, לבין השיקולים המביאים לקביעת שיעור ריבית ההיוון בפיצוי הנזיקי, הגם שעד כה הפסיקה ראתה חשיבות בקביעת שיעור זה או דומה בין השניים. מכל מקום יודגש, כי היועץ המשפטי לממשלה רואה חשיבות בקביעת שיעור ריבית אחיד בפיצוי הנזיקי, באופן שלא

יאלץ את בתי המשפט לקיים דיון בסוגייה כולה בכל תיק ותיק מחדש, וזאת מטעמים של מדיניות משפטית, המתייחסים לשיקולים של אחדות ושוויון ביחס לניזוקים השונים מחד גיסא, ולשיקולים של יעילות מערכתית, ודאות כלכלית והמנעות מסרבול הדיון מאידך גיסא.

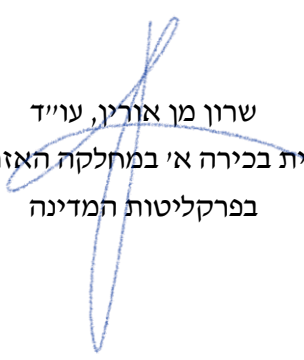
117. כפי שנראה לעיל, שיעור ריבית ההיוון מהווה אך גורם ספקולטיבי אחד בתוך התצריף המורכב של קביעת שיעור הפיצוי הנזיקי (ראו שוב את הציטוט שהובא לעיל מפסק הדין בעניין **פלקסברג**, בעמוד 1639 בין האותיות א'-ה'). לפיכך, ומטעמים של אחדות, ודאות, יציבות, ויעילות הדיון, סבור היועץ המשפטי לממשלה, כי אין לראות את שיעור ההיוון כנתון נקודתי העשוי להשתנות ממקרה למקרה הנדרש להוכחה מחדש בכל מקרה מחדש, אלא נכון לקבוע שיעור אחד, ממנו ראוי לאפשר לסטות רק במקרים מיוחדים ונדירים ומטעמים מיוחדים שיפורטו.

118. מחוות הדעת הכלכליות שהוצגו בהליך מושא הערעור דגן ובהליכים אחרים עולה כי כלכלנים שונים מגיעים למסקנות כלכליות שונות ואף מנוגדות בשאלת התשואה האפשרית מהשקעה נזילה ובטוחה של כספי הפיצוי, על אחת כמה וכמה כאשר מדובר, כאמור לעיל, בהשקעות בעלות מאפיינים שונים. נזכיר גם כי הפיצוי, אשר נפסק בנקודת זמן אחת, מתייחס לעתיד אשר יכול להשתרע על פני עשרות שנים, ועל שיעור ריבית ההיוון לשקף בין היתר תקופת זמן זו.

119. עוד יוזכר, כי גם בקביעת שיעור ריבית ההיוון בעניינו של ניזוק ספציפי, בית המשפט אינו בוחן את כוונותיו האישיות הפרטניות לגבי אופן השקעת כספי הפיצוי, אלא הערכות בדבר כיצד יעדיף ניזוק טיפוסי להשקיע את הכספים. היועץ המשפטי לממשלה יפנה גם לעובדה שאין הסכמה בין מדינות שונות, ואף לעתים בין מחוזות שונים באותה מדינה, מהו אופן ההשקעה הנכון של כספי הפיצוי, או ליתר דיוק, איזו שיטת השקעה נכון לייחס להעדפות של הניזוק הטיפוסי, ובהתאם לכך לקבוע את ריבית ההיוון. זאת גם כאשר מוסכם, כי יש לראות את הניזוק הטיפוסי כזהיר יותר, ולכן מחפש השקעה בטוחה יותר, מ"המשקיע הסביר" שאינו ניזוק. אין הסכמה, למשל, האם משמעות הדבר שהניזוק הטיפוסי יחפש השקעה בסיכון אפסי או נמוך מאוד, או רק בסיכון נמוך. לכך יוסיף היועץ המשפטי לממשלה את העובדה שגם בתוך קבוצת הניזוקים ניתן ליצור קטיגוריות שונות: אלה שנכוויותיהם קשות יותר; אלה שתוחלת חייהם בעקבות האירוע המזיק קצרה יותר; אלה שהינם עצמאיים יותר, לרבות בעניין קבלת החלטות כלכליות כגון באופן השקעת כספי הפיצוי. המסקנה המתבקשת היא, כי גם במישור הכלכלי, מדובר בעניין ספקולטיבי שקשה לקבוע בו קביעות אבסולוטיות.

120. לנוכח כל האמור, ובהתחשב בהשלכות הרחב המשמעותיות ביותר של שיעור ריבית ההיוון בפיצוי הנזיקי, ביניהן השלכות של מאות מיליוני ש"ח על גופים ציבוריים בכלל ובמערכת הבריאות הציבורית בפרט, הוחלט על הקמת ועדה בין-משרדית לצורך בחינה מעמיקה ורחבה של סוגיית ריבית ההיוון בפיצוי הנזיקי, אשר אמורה להגיש מסקנותיה בתוך שלושה חודשים, לרבות בחינת אופן עיגון ההסדרה עליה יומלץ. משכך, יבקש היועץ המשפטי לממשלה, בכל הכבוד הראוי, כי בית משפט נכבד זה ימתין עם מתן פסק דינו בסוגיה העקרונית

של שיעור ריבית ההיוון בפיצוי הנזיקי, עד להגשת מסקנות הוועדה. בהקשר זה יוזכר, כי עמדת היועץ המשפטי לממשלה - כפי שאף באה לידי ביטוי בהודעה המעדכנת שהוגשה בחודשים האחרונים לערכאות שונות – היא, כי מכל מקום אין להחיל את הפחתת הריבית על הליכים בהם ניתן פסק דין עובר למועד כניסת התיקון לתקנות ההיוון לתוקף (1.10.2017), כבהליך שבכותרת.

שרון מן אורין, עו"ד
סגנית בכירה א' במחלקה האזרחית
בפרקליטות המדינה

היום: ט"ו שבט תשע"ח; 31 ינואר 2018